

ЛІТНІЙ ТАБІР ПЕТРОВСЬКОГО ПОЛТАВСЬКОГО КАДЕТСЬКОГО КОРПУСУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ КАДЕТА

THE SUMMER CAMP OF THE PETROVSK POLTAVA CADET CORPS AND ITS IMPACT ON THE FORMATION OF THE CADET PERSONALITY

У статті розкриваються особливості одного з напрямів навчально-виховного процесу у Петровському Полтавському кадетському корпусі, а саме перебування кадетів у літньому таборі. Основна увага звертається на чітко сплановану програму занять з курсантами, починаючи з розпорядку дня і закінчуючи видами робіт та заняття. Оскільки після реорганізації 1882 року фізичне виховання стає обов'язковим, то і в літній період у таборі кадети займалися фехтуванням, гімнастикою, плаванням, греблюю ї управлінням човном, стрійовою підготовкою, стрільбою, метанням ядра, списа. Зазначається, що одним із методів виховання у кадетському корпусі зазначеного періоду був метод привчання. Кадетів привчали не лише до таких ознак дисциплінованості, як вміння регламентувати свій час чи вправність щодо дбайливості в зовнішньому вигляді, але ї прищеплювали серйозне ставлення до навчання, формуючи такі риси характеру, як працездатність, добросовісність, наполегливість. Доведено, що соціальний досвід та витривалість кадетів формувалися під час довготривалих екскурсій. Підкреслено, що головними суб'єктами морального виховання виступали законвчитель і офіцер-вихователь, а головним методом був особистий приклад вихователя. Велике значення у формуванні особистості кадетів відіграло читання. Причому вихователі мусили слідкувати за тим, щоб вихованці читали тільки рекомендовану літературу. Основою морального виховання кадетів, безперечно, було християнство. Значна увага приділялась естетичному та трудовому вихованню. Наголошено, що навчально-виховний процес у літньому таборі Петровського Полтавського кадетського корпусу сприяв формуванню кадетів як всебічно розвинутої особистості, отже, цей педагогічний досвід доцільно використати у сучасних українських кадетських корпусах та військових ліцеях.

Ключові слова: кадетський корпус, літній табір, виховання, характер, дисциплінованість, метод привчання, розпорядок дня, особистість кадета.

The article reveals the peculiarities of one of the directions of the educational process in the Petrovsky Poltava Cadet Corps, namely the stay of the cadets in the summer camp. The focus is on a well-planned cadet training program, beginning with the daily routine and ending with the types of work and classes. Since, after the reorganization of 1882, physical education became compulsory, so, in the summer in the camp the cadets engaged in fencing, gymnastics, swimming, rowing and boat management, training, firing, throwing the nucleus, and the spear. It is noted that one of the methods of education in the cadet corps of the designated period was the method of teaching. Cadets were not only accustomed to such signs of discipline as the ability to regulate their time or skill in care in appearance, but also instilled a serious attitude to study, forming such character traits as efficiency, integrity, perseverance. It is proved that social experience and endurance of cadets were formed during long excursions. It was emphasized that the main subjects of moral education were the lawgiver and the officer-educator, and the main method was the personal example of the tutor. Reading played an important role in the formation of cadets. Moreover, educators had to make sure that the pupils read only the recommended literature. The basis for moral education of the Cadets was, of course, Christianity. Much attention was paid to aesthetic and labor education. It was emphasized that the educational process in the summer camp of the Petrovsky Poltava Cadet Corps contributed to the formation of cadets as a well-developed personality and it is expedient to use this pedagogical experience in modern Ukrainian cadet corps and military lyceums.

Key words: cadet corps, summer camp, education, character, discipline, teaching method, daily routine, cadet personality.

УДК 37.032.2
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-15-1-3>

Іноземцев А.В.,
аспірант кафедри педагогіки та андрагогіки
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасний період в умовах модернізації освітньої сфери, складником якої є військова освіта, відбувається звернення до історичного досвіду. Після проголошення незалежності в Україні постала необхідність створення вітчизняної системи військової освіти, яка б забезпечила безперервну підготовку фахівців для Збройних сил України, відповідала світовим стандартам, розвивалась у напрямі демократизації та відкритості завдяки інтеграції в загальну систему освіти. Водночас виникло питання щодо доцільності закладів доузівської військової підготовки – кадетських корпусів та військових ліцеїв. Дискусії з цього приводу засвідчили, що далеко не всі поділяли точку зору щодо необхідності збереження початкової ланки військової освіти України. Було багато вислов-

лювань про те, що кадетські школи, суворовські училища є абсолютно чужими категоріями для української військової історії. Однак не можна було заперечити нагромадженого позитивного досвіду функціонування цих навчальних закладів [7, с. 279].

Реально процес створення ліцеїв військового спрямування співпадає з виходом Постанови Кабінету Міністрів від 19 серпня 1992 року за № 490 «Про реформу системи військової освіти», яка визначила правові засади для реалізації Концепції й у питанні допрофесійної військової підготовки передбачала створення мережі військових ліцеїв «з метою якісної підготовки кандидатів для вступу до військових навчальних закладів, надання державної допомоги у вихованні дітей-сиріт, дітей із багатодітних сімей, а також дітей

учасників бойових дій і учасників ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи» [8].

Серед сучасних навчальних закладів кадетські корпуси та ліцеї військового спрямування посідають особливе місце, адже до них юнаки вступають саме у тому віці, коли активно відбувається процес соціалізації особистості. Кадетська освіта й виховання, які ставлять за мету не лише підготовку юнаків до військової та державної служби, а й формування всебічно розвиненої особистості з високим рівнем національної свідомості й культури, сформованою системою цінностей, здатної стати активним суб'єктом власного життя.

Сприяє розвитку кадетської освіти в Україні Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнська асоціація «Кадетська співдружність» [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню діяльності кадетських корпусів присвячено роботи М. Алпатова, С. Гур'єва, М. Жесткової, П. Зайончковського, Л. Безкровного, П. Бученкова, А. Кавтарадзе, С. Волкова, М. Ружнікова та ін. Останніми роками спостерігається зацікавленість науковців окремими питаннями життєдіяльності та організації навчально-виховного процесу в кадетських корпусах, що функціонували на території сучасної України у XIX – на поч. XX століття: організація навчальної роботи (М. Балабай, С. Кормілець), виховного процесу (О. Єфімова, Ю. Корнійчук, Е. Дорошенко, Ю. Коміренко).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Але окремого дослідження, присвяченого аналізу педагогічного процесу у літньому таборі Петровського Полтавського кадетського корпусу, нами не виявлено. Тому **мета нашої статті** – дослідити життєдіяльність цього літнього табору та довести, що система роботи з кадетами в ньому сприяла формуванню всебічно розвиненої особистості.

Виклад основного матеріалу. Літній табір Петровського Полтавського кадетського корпусу був єдиним табором, який розташовувався на полі битви (Полтавської). Як зазначає І. Павловський, «табір корпусу розміщений за кілька верст від міста, на полях, де Петро Великий вів боротьбу зі шведами, недалеко від кургану, який зветься Шведською могилою» [6, с. 74]. Це був перший табір кадетів і він скоріше нагадував дачу, ніж справді військовий табір. Тут проводили літній час кадети, які не поїхали на канікули. Ними особливо опікувались, намагаючись якнайкраще організувати відпочинок. Вихованці займалися читанням, перекладами з іноземних мов, доглядали за садком, який був висаджений у таборі, вчилися складати гербарії, виготовляли чучела з тварин; для них організовувалися пішохідні екскурсії за 5 верств від табору; грали в рухливі ігри, займалися гімнастикою, вчилися користуватися топографічними інструментами. Оскільки був літній період і табір

був над Ворсклою, вихованців навчали плавання. Цим керував підполковник, викладач О. Туржанський, методика якого була дуже швидко опанована вихованцями [6, с. 158].

1853 року імператор Микола I відвідав Полтаву і побував на історичному Полі, бачив залишки укріплення табору Петра I і побажав, щоб це укріплення було реконструйовано. Кадети корпусу впродовж літнього періоду 1853–1854 років під керівництвом свого офіцера, викладача математики І. Коллєрта відновили укріплення. За розпорядженням імператора було складено особливий журнал, в який занесли план спорудженого укріплення і прізвища кадетів для вічного зберігання в закладі [12, с. 146–157].

1856 року вихованці корпусу у літній табірний період відновили редут на Полі битви. Ці факти вказує у своєму дослідженні Л. Шендрік, посилячись на О. Ліперовського [9, с. 222].

У 1865 році корпус було перейменовано на військову гімназію. Реформа 1882 року, реорганізація гімназії в кадетський корпус вплинули і на табірне життя. Віднині навчання у таборі стало обов'язковим для старших класів (6 і 7). У Положенні про кадетські корпуси зазначалося: «В літній період часу виводити кадетів двох старших класів у складі стройової роти до табору, де займати їх військово-підготовчими вправами» [15, с. 8].

І сам табір змінює своє розташування. Щоб кадетський корпус мав табір на власній землі, єпископ Полтавський Іларіон придбав земельну ділянку і табір перемістився ближче до Сампсоніївської церкви і Братської могили російських воїнів. Завдячуючи тому, що укріплення російської армії Петра I знаходились на території табору Петровського Полтавського кадетського корпусу, вони збереглися у доброму стані, оскільки земля не розорювалася. Тут збереглися укріплення табору російської армії та у 1973 році встановлено пам'ятний знак на місці командного пункту Петра I [9, с. 222].

Безцінним джерелом про діяльність літнього табору Петровського Полтавського кадетського корпусу у різні роки є матеріали, зібрані А. Ромашкевичем. Всього з 1904 по 1916 роки він опублікував одинадцять книг про історію цього навчального закладу, які, на щастя, вдалося знайти і опублікувати. Матеріали з історії Петровського Полтавського кадетського корпусу дають цікаві відомості про табірне життя вихованців закладу. Оскільки після реорганізації 1882 року фізичне виховання стає обов'язковим, то і в літній період у таборі кадети займалися фехтуванням, гімнастикою, плаванням, греблею й управлінням човном, стройовою підготовкою, стрільбою, метанням ядра, списа. Постійно влаштовувалися змагання із зазначених видів фізичного виховання, переможці нагороджувалися призами, їхні імена та

імена офіцерів-вихователів заносились до спеціального журналу корпусу [11, с. 73–80]. Розпорядок дня у літньому таборі був таким: підйом о 7-й годині; прибирання, гімнастика, сніданок; о 8-й починалися різні роботи у самому таборі; опісля підсніданку до обіду – навчальні заняття, по обіді – відпочинок, різноманітні рухливі ігри; після полудня – заняття з плавання, греблі, ловіння риби; в несприятливу погоду – читання, прослуховування лекцій офіцерів-вихователів [12, с. 43]. Разом з офіцерами-вихователями кадети облаштували тир, в якому стріляли з рушниць, метали дротики. Для ігр кадетам були надані: м'ячі, крокет, два більярди, кегельбан, шашки, шахи, ходулі тощо.

У літньому таборі влаштовувалися змагання з прибулими гостями. Так, влітку 1913 року на історичному Полі проходили змагання між полтавськими кадетами та вихованцями Чугуївського піхотного училища. Програма змагань була цікава і різноманітна: біг у мішках, біг на ходулях: на двох, на одній, ходіння по хиткому брусу, лазіння по жердині, біг з відрами, наповненими водою, біг з яйцями в ложках та інше. Переможці отримували призи [12, с. 76].

Система виховання в кадетських корпусах була спрямована на формування певних рис характеру у їхніх вихованців, з одного боку, суспільно цінних, з іншого – таких, які б допомогли юнакам адаптуватися в майбутній трудовій діяльності, адже більшість випускників цих навчальних закладів пов'язували своє життя з військовою справою. За визначенням С. Гончаренка, характер є сукупністю «відносно сталих індивідуальних психічних рис людини, що виявляються в її поведінці й діяльності, ставленні до суспільства, колективу, самої себе», він «зумовлений соціальним буттям особистості, засвоєним соціальним досвідом, що породжує типові риси характеру, які визначаються типовими обставинами життєвого шляху людей у конкретно-історичних умовах» [4, с. 352].

Цей напрям роботи демонструє такий факт. У звіті командира роти Купчинського про літні заняття кадетів у таборі за 1912 рік вказується таке:

«10) Останню прогулянку кадети здійснили в с. Диканьку, в помістя князя Кочубея (23 версти). Погода сприяла подорожі. О 12 год. 15 хв. кадети прибули в помістя в бадьорому настрої, зробивши по дорозі один великий привал. ...кадети оглядали майстерні в помісті: кузню, слюсарну, столярну, лісопилну. Потім оглянули кінний завод і пивоварний, звідки пішли в поле та любувалися табуном молодих коней. ...О 5 годині дня ходили в парк, на квітники і на метеорологічну станцію, де слухали пояснення агронома про посадку карликових дерев і роботу метеорологічної станції. 31 липня о 6 год. 45 хв. ранку кадети вирушили в табір. Незважаючи на важкі умови шляху (дощ, сильна грязюка, вітер і одягнені шинелі), кадети

йшли бадьоро і весело. О 1 год 20 хв. дня прибули до табору, не маючи ні одного відсталого» [11, с. 78–79].

Одним із методів виховання в українських кадетських корпусах зазначеного періоду був метод привчання. Цей метод «...вимагає культивувати у вихованця здатність до організованих дій і розумної поведінки як умови становлення основ моральності й стійких форм поведінки» [3, с. 347]. Реалізація цього методу насамперед сприяла формуванню й укоріненню в кадетів однієї з найважливіших в їхній подальшій трудовій діяльності риси характеру, такої як дисциплінованість. Завдяки методу привчання майбутнім офіцерам прищеплювалися звичка й уміння дотримуватися дисципліни, адже все їхнє наступне життя мало проходити в умовах військової частини, де повсякденне буття підпорядковане твердо встановленому розкладу й субординації, слідування яким є обов'язковим для всіх членів армійського колективу. Кадетів привчали не лише до таких ознак дисциплінованості, як вміння регламентувати свій час чи вправність щодо дбайливості в зовнішньому вигляді, але й прищеплювали серйозне ставлення до навчання, формуючи такі риси характеру, як працездатність, добросовісність, наполегливість, що є запорукою внутрішньої дисципліни особистості.

Велике значення у формуванні естетично розвинutoї особистості кадетів відіграло читання. Причому вихователі мусили слідкувати за тим, щоб вихованці читали тільки рекомендовану літературу. Читати вони могли в груповому та індивідуальному порядку. Групові читання, які вів вихователь, супроводжувались поясненнями та повчальними бесідами. У вищезазваному звіті вказано: «з 5 до 6 години слухали читання офіцерів-вихователів, причому кадети були поділені на дві групи: 1 та 2 роти склали одну групу, а 3 та 4 – другу. Кожній групі читали офіцери-вихователі, підбираючи для читання статті відповідно до віку кадетів. Деякі статті читали обом групам разом» [11, с. 74].

Основою морального виховання кадетів, безперечно, було християнство. Служіння цареві й Вітчизні на засадах християнської моралі проголошувалося стрижнем морального виховання. Результатом його мала стати підготовка до життя суворо поміркованого, пов'язаного з труднощами, яке, однак, мало «співвідноситися з повною повагою і живим співчуттям до високого покликання й звання воїна». У звіті вказувалося: «У святкові і вихідні дні і напередодні їх кадети ходили до церкви на Шведську могилу» [11, с. 74].

Головними суб'єктами морального виховання виступали заковчитель і офіцер-вихователь, а головним методом був особистий приклад вихователя. При цьому вважалося, що, оскільки кадет ще не має «правильного мірила» для розумного само-

визначення, то він мусить у всьому покладатися на волю вихователя. Крім особистого прикладу, використовувалися й методи привчання (особливо до виконання християнських обрядів), навювання (з боку як офіцера-вихователя, так і духовного пастиря – православного священника), стимулювання (заохочення й покарання) [14, с. 72].

Слід зауважити, що керівництво кадетських корпусів наголошувало на важливості естетичного виховання особистості, яке вважалось невід'ємним компонентом, що сприяє розвитку у вихованців любові і смаку до прекрасного та піднесеного в природі і в мистецтві.

Як свідчить аналіз історико-педагогічних джерел, важливим кроком у справі виховання учнів було прищеплення їм поваги до праці, оскільки залежно від соціального статусу більшість вихованців з недостатньою повагою ставилися до фізичної роботи. У Полтавському кадетському корпусі, наприклад, їх навчали столярних, токарних, слюсарних, палітурних ремесел та ліплення з глини [14, с. 73].

У звіті про перебування кадетів у літньому таборі вказується: «Всі заняття, які кадети виконували в таборі, можна розділити на такі категорії: а) польові, садові роботи і земельні; б) столярні і малярні; в) декоративні; г) читання; ґ) ігри; д) розваги у високоурочисті дні; е) прогулянки і заняття стосовно «Юного розвідника»; є) нічні тривоги і задачі, які вирішувалися під час тривоги» [11, с. 74].

Високу оцінку ретельно поставленій муштрованій підготовці в цьому корпусі дав один з найавторитетніших військових діячів другої половини XIX століття, головнокомандувач Київського військового округу генерал М. Драгомиров, який підкреслив, що особливу увагу привертає те, що кадетів навчили у строю думати, а не бути автоматами. Це було принциповим зауваженням, адже Драгомиров, як автор військових підручників, зокрема курсу тактики, високо цінував у військовій справі саме розум, а не автоматизм, серед драгомировських повчань офіцерам є думка: «Під час навчання необхідно перейматися тим, щоб отримати розумові й вольові навички» [13].

Велика заслуга у розробленні програми літніх таборів належить О. Бутовському. У майбутньому досвід організації літніх табірних зборів полтавських кадетів, свідком і безпосереднім учасником яких був О. Бутовський, учений трансформує на всеросійський ґрунт під час організації «тимчасових літніх курсів» для офіцерів-вихователів Кадетських корпусів 1890 року. Започаткувавши курси з підготовки різних напрямів фізичного виховання (гімнастика, фехтування, плавання тощо), О. Бутовський одноосібно керує ними впродовж шістнадцяти років, до 1906 [2, с. 3–4].

Висновки. Отже, життя кадетів у літньому таборі було цікавим і насиченим: перебування

на свіжому повітрі, загартування, різноманітні фізичні вправи і змагання, екскурсії – все це мало підготувати вихованців корпусу до служби в армії. Майбутнім офіцерам прищеплювалися стійкі форми поведінки, пов'язані з організованістю, зібраністю, витримкою. Незважаючи на низку властивих кадетським корпусам недоліків, їхні традиції сприяли вихованню особистості майбутніх офіцерів у дусі товариства й вірності військовим обов'язкам. Варто також зауважити, що, незважаючи на характер таких установ, у них був відсутній дух «солдафонства». Проводячи виховну роботу, керівництво військово-навчальних закладів всіма способами намагалось виховати гармонійно розвинену особистість з властивим вітчизняному офіцерському корпусу духом корпоративності й вірності принципам товариства, взаємодопомоги і військових традицій. Виховний процес у літньому таборі Петровського Полтавського кадетського корпусу сприяв формуванню кадетів як всебічно розвиненої особистості. Цю педагогічну спадщину доцільно використовувати під час складання програм навчання та виховання у сучасних українських кадетських корпусах та військових ліцеях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Балабай М.О. Організація виховної роботи в кадетських корпусах Російської імперії, створених на території українських губерній у середині XIX на початку XX століття. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*, 2012, випуск 2(31). С. 147–152.
2. Бібліографічний довідник. Олексій Дмитрович Бутовський – апостол олімпійського руху сучасності. Полтава : ТОВ «Копі-центр», 2006. 8 с.
3. Варій М.Й. Основи психології і педагогіки : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.Й. Варій, В.Л. Ортинський. 2-е вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 376 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Довідкове видання. Київ : Либідь, 1997. 375 с.
5. Єфімова О.В. Організація дозвілєвої діяльності у кадетських корпусах України (др. пол. XIX ст. – поч. XX ст.). *Становлення і розвиток педагогіки* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 16–17 лютого 2018 року). Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2018. С. 8–10.
6. Павловський І.Ф. Исторический очерк Петровского Полтавского Кадетского Корпуса (1840–1890). Полтава, 1890. 183 с.
7. Полянничко А.О. Генеза становлення та розвитку ліцеїв військового спрямування в Україні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2014, № 4 (38). С. 278–286.
8. Про реформу системи військової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 1992 р., № 490. *Зібрання постанов уряду України*. 1992. № 10. С. 242–243.
9. Шендрік Л. Літній табір Петровського Полтавського кадетського корпусу. *Полтава: архітектура, історія, мистецтво* : Матеріали III наукової кон-

ференції «Вайнгортівські читання», грудень 2009. Полтава. 2009. С. 218–225.

10. Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнська асоціація «Кадетська співдружність». URL: <https://ru-ru.facebook.com/cadet.org.ua/>.

11. Матеріали к истории Петровского Полтавского кадетского корпуса. С 1 октября 1911 г. по 1 октября 1912 г. Полтава, 1912. URL: http://xxl3.ru/kadeti/p-polt_kk.htm.

12. Матеріали к истории Петровского Полтавского кадетского корпуса. С 1 октября 1912 г. по 1 октября 1913 г. Полтава, 1913. URL: http://histpol.pl.ua/ru/?option=com_content&view=article&id=4963.

13. Офицерская памятка: Мысли и афоризмы генерала М.И. Драгомирова о военном деле. Санкт-Петербург : Типография Н.В. Васильева, 1892. URL: http://artofwar.ru/k/kazakow_a_m/text_0430.shtml.

14. Питання формування особистості у кадетських корпусах України (друга половина XIX – поч. XX ст.) / О.В. Єфімова. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 66. С. 70–75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2014_66_13.

15. Положение о кадетских корпусах 1886 года. URL: <https://runivers.ru/lib/book6919/197114/>.